MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI

(MAGYARORSZÁG MONOGRAFIÁJA)

A MAGYAR KORONA ORSZÁGAI TÖRTÉNETÉNEK, FÖLDRAJZI, KÉPZŐMŰVÉSZETI, NÉPRAJZI, HADÜGYI ÉS TERMÉSZETI VISZONYAINAK, KÖZMŰVELŐDÉSI ÉS KÖZGAZDASÁGI ÁLLAPOTÁNAK

ENCZIKLOPÉDIÁJA

A MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI ÁLLANDÓ MUNKATÁRSAI BIZOTTSÁGÁNAK

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

DR BOROVSZKY SAMU

A M. TUD. AKADÉMIA TAGJA, A M. TÖRTÉNELMI, A M. HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI ÉS A M. NÉPRAJZI TÁRSASÁGOK VÁLASZTMÁNYI TAGJA

SZÁMOS SZÍNES MELLÉKLETTEL, MŰMELLÉKLETTEL, TÉRKÉPPEL, TERV- ÉS HELYZETRAJZZAL ÉS SZÖVEG-KÉPPEL

ZEMPLÉN VÁRMEGYE.

BUDAPEST

APOLLO IRODALMI TÁRSASÁG

és *Zákány* Istvánt említi. 1601-ben *Farkas* Andrást, 1654-ben *Keczer* Sándort iktatják be, a Possayak része meg női ágon a *Semseyekre*, *Lónyayakra* és *Wiczmándyakra* száll. 1720-ban III. Károly Legenyei *Pintér* Mártonnak ad itt kir. adományt, melybe a leleszi káptalan két évvel később iktatja. Az újabb korban a Pintér, *Olchváry*, Wiczmándy, *Bodnár*, *Kigyósy*, *Pothurnay*, *Nagy*, *Dobos* és *Trombitás* családok a földesurai. Ezidőszerint *Dókus* Ernőnek van itt nagyobb birtoka és csinos kastélya, melyet még a Pintér család, illetőleg a vármegye építtetett Pintér Márton akkori követének, ki az építkezést megkezdte s e miatt követséget vállalni nem akart; de midőn az építkezést a vármegye magára vállalta, elfogadta a követséget. A községbeli ev. ref. templom a mult század elején épült. Az egyház egy 1772-ből való aranyozott kelyhet őriz. Ide tartozott *Szentandráska-tanya* is, a hol szent Andrásnak szentelt kápolna állott.

Legyesbénye, magyar kisközség, körjegyzőségi székhely, 294 házzal és 1550, nagyobbára róm. kath. vallású lakossal. Saját postája van, távírója és vasúti állomása Szerencs. E néven 1552-ben találjuk először, a mikor Legyesbényei *Csillag* Istvánt és *Thoma* Ferenczet iktatják birtokába. 1567-ben a törököktől elpusztított helyként van említve. 1575-ben *Horváth* Katalint és *Szemerey* Jánost, 1590-ben *Fein* Lukácsot s 1593-ban *Kapy* Zsigmondot iktatják egyes itteni telkekbe. Az 1598-iki összeírásban *Kőmíves* András, *Szinnyéry* Lukács özvegye, *Begányi* Pál, *Bors* János, *'Sennyey* István, *Rákóczy* Zsigmond, *Szemere* Gergely, István és János, *Néney* Boldizsár és *Móré* István vannak birtokosaiként felsorolva. 1730-ban még csak puszta volt, 1774-ben *Patay* Sámuel, *Püspöky* Ferencz, *Vay* László, *Máriássy* János, *Bessenyey* György, *Békésy* Pál és a gróf *Aspremontok*, újabban pedig *Zalay* Boldizsár és *Patay* Sámuelné a földesurai. Ezidőszerint Zalay Andornak van itt nagyobb birtoka és csinos, kényelmes úrilaka, melynek régibb részét a mostani tulajdonos nagyapja emeltette, az utóbbit pedig Zalay Andor 1901-ben építtette. A lakosok hitelszövetkezetet tartanak fenn. A községbeli két templom közül a római katholikus 1902-ben, az ev. református 1700 körül épült. Ide tartoznak *Alsógilip*, *Felsőgilip*, *Előtelek*, *Kökutlapos*, *Kiskővagó* és *Kismajor* tanyák. Legyesbénye.

Lelesz, a Latorcza folyó mellett fekvő kisközség 327 házzal és 1921, kizárólag magyar, túlnyomóan róm. kath. vallású lakossal. Históriai multban gazdag, régi egyházi vagyon ez a község és a hozzátartozó falvak. A leleszi prépostságot II. Béla idejében alapította *Boleszló* váczi püspök, a ki a prépostságnak hatalmas birtokokat ajándékozott Zemplén és Szabolcs vármegyékben. Így Leleszhez tartozott Királyhelmecz, Nagykapos, Polyán, Chernő, Kiskapos, Sislócz, Lakarth, Trask, Viszoha, Szalóka, Vajdácska, Kanyár, valamint Batt és Agárd egy része. Ezeket a birtokokat Boleszló kapta keresztapai ajándékul II. Béla királytól 1132-ben. Később (1180-ban), váczi püspök korában, vallási alapítványul rendelte és ezzel megalapította a leleszi konvent századokra terjedő uralmát Zemplén vármegyében. Ezt az alapítványt 1214-ben megerősítette II. András király, 1334-ben Károly király, 1342-ben és 1364-ben Lajos, 1406-ban Zsigmond és 1486-ban Mátyás király is. A konvent vagyona pedig nőttön nőtt, fölkeltve az irigységet, a mely fondorkodásaival annyira vitte, hogy Imre király Boleszló püspök adományát megsemmisítette, a mit azonban egy későbbi királyi rendelet visszavont. A tatárjárás a leleszi prépostságot sem kímélte meg; 1241-ben a tatárok feldúlták és kifosztották. Később (1302-ben) a *Lónyai-Ruke* család is hadakozott a prépostsággal, erőszakkal elfoglalva tőle a Szalóka nevű birtokot. Egy századdal ezután, 1403-ban, *Pálóczi* Mátyás és Imre akkor támadtak haddal a prépostságra, a mikor nagybátyjuk, Domokos prépost meghalt. A halott prépostnak még ki sem hült a teteme s halálos ágyán feküdt még, a mikor unokaöcscsei éjnek idején megrohanták a kolostort és a konvent 8000 aranyát s összes kincseit, arany- és ezüstserlegeit magukhoz ragadták, azután elfoglalták Királyhelmeczet is. A konvent fölött kegyúri jogot adományozott több király is kedveltjeinek; így első kegyurai *Micz bán* utódai voltak. A XV. században leleszi birtokosokként fölemlítik az *Azaryakat*, *Csontosokat*, a *Farkas*, *Harkányi*, *Korcsvai*, *Lesznai*, *Nagymihályi*, *Eödönffi*, *Pelejtei*, *Ráskai*, *Szeretvai* és *Zbugyai* családokat.[a] A XVI. század második esztendejében a kegyúri jog gyakorlásában látjuk a *Pálóczi* családot. A mohácsi vész után az ellenkirályok Lelesz.

viszálykodásaitól is sokat szenvedett a leleszi konvent, melynek tagjai János király pártján állottak s így alkalmat adtak a Ferdinánd-pártiaknak arra, hogy Leleszt megrohanják és kifoszszák (1527-ben). Néhány évvel ezután, 1533-ban, várszerűen megerősítették a kolostort, s erős kőfallal vették körül. Egy emberöltővel később, 1557-ben, *Perényi* Gábor azonban mégis elfoglalta és három évig ült birtokában, mígnem *Telekessy* onnan kiűzte. A leleszi konvent ez időtájt már hanyatlani kezdett. Szerzetesei kivándoroltak, vagy elhaltak, úgy hogy 1567-ben elárvult a leleszi uradalom s azt a prémontreiek távozása után a világi egyház kapta. A törökök ellen vívott háborúk alatt a prémontreiek többi rendházai nagy összegekkel segítvén a királyokat, ezért 1697-ben ismét visszahelyezték a prémontrei rendet régi jogaiba és Lelesz birtokába, sőt egy későbbi királyi rendelet (1710-ben) a prépostkinevezés jogát is a rend kiváltságaihoz fűzte s így királyi kinevezés helyett maga a konvent választotta ezután a fejét. II. Rákóczy Ferencz Munkács várába vitette a konvent levéltárát s akkor sok becses okiratot ágyúfojtásra használtak fel; Bercsényi Miklós az okiratok nagy részét megmentette; ezek az ú. n. „Bercsényi-iratok" a káptalan levéltárában. II. József 1787-ben eltörölvén a rendet, a leleszi híres levéltárat Budára vitték. Mikor 1802-ben a rendet ismét visszaállították, levéltára is visszakerült Leleszre. Jelenleg a leleszi birtok a jászói prépostsághoz tartozik. Temploma ősrégi és századok viharainak a nyomait viseli. A régi, várszerű kolostor épülete, hatalmas tömegével és tornyával, a községen kívül magas fensíkon áll. Lelesz körjegyzőségi székhely. Van saját postája, távíróállomása; vasúti állomása Perbenyik. Említést érdemel hitelszövetkezete.

Leszna

Leszna, tót kisközség. 74 házat számlál és 406 gör. kath. lakosa van. Postája Rákócz, távírója és vasúti állomása Nagymihály. 1254-ben szerepel először pusztaként, melynek birtokába a leleszi káptalan a Nátafalusi *Csontos* család ősét, *Nata* fia *Gergelyt* iktatta, kivel IV. Béla király e birtokot más földekért elcserélte. 1421-ben a Nagymihályi *Euden* (Eödön) családot és *Zeredvai* Jánost iktatják némely részekbe, de 15 évvel később a Nátafalusi Csontos család is újabb részeket kap. 1448-ban a *Lesznai*, *Eödönffy*, *Szeretvai* s a Csontos családok az urai, később a *Farkas* család is, de Mátyás király 1473-ban, a mikor *Leznye* alakban találjuk említve, a Nátafalusiaknak új adománylevelet ad itteni birtokaira. 1480-ban *Ráskai* Balázst és a *Zbugyaiakat* iktatják némely részekbe, tíz évvel később a *Csontos*, *Harkányi* és *Korcsvai* családok szerepelnek birtokosaikként. 1519-ben *Komoróczi* Andrásnak is van benne része, de az 1598-iki összeírás *Rákóczy* Ferenczet, *Eödönffy* Gáspárt és Kristófot, *Paczoth* Ferenczet, *Morvay* Jánost és *Melith* Vitust sorolja fel s ekkor kipusztult hely. 1755-ben *Sztáray* Imre, 1774-ben *Szirmay* László és *Orosz* Teréz, majd a Barkóczyak az urai. Most Zempléni *Moskovitz* Gézának van itt nagyobb birtoka Az itteni gör. kath. templom nagyon régi s építési ideje ismeretlen. Ide tartozik *Fundus-tanya* is. Leszna közelében feküdt hajdan *Arács* község, mely 1447 előtt a *Pelejtei* és *Azari* családoké volt.

Lomna.

Lomna, Sáros vármegye határán fekszik. Ruthén kisközség, 49 házzal és 265 gör. kath. vallású lakossal. Postája és távírója Sztropkó, vasúti állomása Homonna. Csicsva várának tartozéka volt s annak sorsában osztozott. Újabbkori birtokosai a *Csáky* és *Barkóczy* grófok voltak; most nagyobb birtokosa nincsen. A faluban gör. kath. templom van, mely 1753-ban épült.

Luka.

Luka, magyar kisközség a Bodrogközben, 135 házzal és 1025, nagyobbára ev. ref. vallású lakossal. Postája Alsóbereczki, távírója és vasúti állomása Bodrogszerdahely. Innen vette nevét az ősi *Lukai* család, mely első birtokosa volt. 1400-ban az *Isépiek* kapnak itt részeket. 1425-ben *Beke* Mártont és *Ricsei* Ambrust iktatják némely részébe s ez időben *Lyuk* néven szerepelt. 1438-ban az *Ágóczyak*, *Bacskaiak* és *Szécheik* ellentmondanak az *Ondaiaknak* Luka birtokbavétele miatt. 1569-ig az Ágóczy és a Bacskay család birtoka, ekkor azonban *Rákóczy* György, *Kálnássy* Ferencz és *Deregnyey* Pál kapnak reá királyi adományt, mindazonáltal az 1598-iki összeírásban még Bacskay Miklós is szerepel és vele együtt Kálnássy Ferencz, *Szokoly* Péter és Rákóczy Ferencz. 1600-ban a *Daróczyak* merülnek fel, 1663-ban Bocskay István és *Soós* György, 1754-ben Kálnássy Ádámot és II. Ferenczet iktatják némely részeibe, míg 1774-ben *Vécsey* József, *Klobusitzky* Pál, *Boronkay* Menyhért,

Szerencsi apátság.

A Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére alapított *szerencsi benedekrendű apátság* a Bogát-Radvány nemzetség birtokain keletkezett. Ők alapították és ők voltak kegyurai is. Legrégibb okleveles adatok szerint a szerencsi monostor 1294-ben már fennállott (Fejér V. 1170.). 1294-ben az apátság is megvolt, melynek helyreállítása Donkos comesnek, Farkas fiának volt kötelessége.

A szerencsi egyház 1309-ben fordul elő első ízben, kegyúrai ekkor a Bogát-Radvány nembeli Cselei Pongrácz mester és Jakab fia Mihály voltak. (Anjouk. okmt. I. 178. Wenzel XI. 283). 1321-ben az ugyane nemzetségből származó Monoki Sándor fia László, és az István fia István szerepelnek a monostor kegyuraiként. (Anj. I. 620.)

Hogy az apátság a XIV. század közepén már fennállott, erről a pápai tizedjegyzék nyújt tanúságot, melyben (pld. 1333-ban) a szerencsi apát az apátok névsorában többször felemlíttetik. 1378-ban Egyed volt az apát, a ki Ujőr birtok miatt Csicseri Jánossal hosszas pert folytatott, melyben Garai Miklós nádor vizsgálatot rendelt. Idővel azonban valószínűleg az apátság jövedelme megcsappant, úgy hogy egy időre 1393-ban a Bogát-Radvány nemzetségből származó Monokiak új adományával Szerencs és Ujőr éledt fel újra. Előzőleg a Monokiak hosszas küzdelmet folytattak a monostor kegyuraságáért. Az 1383-ban Patakon tartott nádori gyűlés alkalmával, a Monokiak élénken tiltakoztak az ellen, hogy az Izsépiek, Cseleiek és a Bánócziak velük atyafiságban lennének s a monostor kegyuraságából őket is rész illetné meg. (Nagy Gyula oklv. más. gyűjt.)

A XV. században alig értesülünk ez apátság sorsáról. 1502-ben Abrámi Mihály volt az apátság javainak haszonélvezője, de tékozló életmódja miatt megfosztatván az apátságtól, 1507-ben Szapolyai János — a kinek családja, úgy látszik, időközben az apátság kegyura lőn — Szikszói Péternek adta az apátságot, de meghagyta, hogy a fekvő javakat ne merészelje eltékozolni, mint az e miatt egyházi méltóságától megfosztott előde (Rupp i. m. II. 323).

Leleszi prépostság.

A Szent Keresztről nevezett *leleszi prémontrei prépostság* a középkorban sokkal kiválóbb szerepet vitt és, mint hiteles hely is, sokkal nagyobb jelentőségre emelkedett, sem hogy teljes képét adhatnók történeti fejlődésének. Csak vázlatosan ismertethetjük meg azt a kiváló szerepet, mely hazánk és a vármegye történetében osztályrészeül jutott. Lelesz maga eredetileg várföld volt, melyet Boleszló, a későbbi váczi püspök, megkereszteltetése alkalmával nyert II. Béla királytól, a ki ez alkalommal a keresztapai tisztet töltötte be. Alapítási évét 1180 tájára tehetjük, de már a XIII. század első éveiben is sok viszontagságot szenvedett. Boleszló püspök pártütése alkalmával (1199), a ki Endre herczeg egyik bizalmasa volt, a király Leleszt elfoglalta, miként azt III. Incze pápa panaszló levele említi. II. Endre, trónraléptekor, nem késett egyik kedvelt híve adományának helyreállításával. 1214-ben kelt megerősítő levelével nem csupán az eddigi javait adta vissza a prépostságnak, hanem újabb birtokokkal is megajándékozta. II. Endre különben is kimutatta a prépostság iránt érzett jóindulatát, a midőn meggyilkolt neje testének egy részét a leleszi templomban helyeztette nyugalomra; ez alkalommal a Nagyváradhoz közel eső Mikusa pusztának felét adta a monostornak azért, hogy lelki üdvéért két áldozópap mindörökre szent misét mondjon.

A tatárjárás előtti korszakban a kegyúri jogokat a király gyakorolta, de idővel Andrásra, a Miklós bán fiára, IV. László pedig 1290-ben kelt adománylevelével a Baksa nemzetség tagjaira ruházta. A rend leleszi templomát III. Péter prépost (1315—1366) építtette; a szentély szabályos csúcsíves izlésben épült, de a templom hajója e stilusnak nem egészen felel meg.

A prépostság a maga birtokaiért, főleg a XIV. században, szüntelen harczokat vívott, úgy a szomszéd birtokosok, mint az egyes elhatalmasodó főurak ellen. 1302-ben a Lónyay család őseivel Szalóka miatt támadt pere; az agárdi nemesekkel, bizonyos földek elfoglalása miatt keletkezett pere pedig 1347-ben bajvívással nyert elintézést, melyben III. Balázs prépost perveszte maradt. Sokkal nagyobb bajt okoztak azonban a prépostságnak a csicseri nemesek, a kik, mint János prépost a László nádor elnöklete alatt 1370-ben Patakon tartott közgyűlésen panaszolja, Kaposon a konvent jobbágyait lovaikkal letaposták s az ottani templom kapuját, neki gurított kerekekkel bedöntvén, a szent épületet kirabolták, sőt felgyújtással is fenyegetőztek.

A támadás annál indokolatlanabb lehetett, mert 1367-ben János prépost a Csicser és Kapos között elfoglalt erdőrészt a csicseri nemeseknek visszaadta. 1403-ban azonban a Pálócziak részéről szenvedett a prépostság oly erőszakos támadást, mely az akkori durva erkölcsök mellett is feltűnést keltett. Pálóczi Mátyás és Imre, nagybátyjoknak, Domonkos leleszi prépostnak haláláról értesülvén, be sem várva a halott eltemettetését, éjnek idején megrohanták a leleszi monostort, minden kincseitől megfosztották s a védekező szerzeteseket embertelenül megkínozták, úgy hogy Pál kanonok sebeiben meghalt, János pedig megtébolyodott. Lelesz megrohanása után Királyhelmeczet kerítették kézre, 1406-ban pedig Nagymihályi Jakab fia János ellen emelt panaszt a leleszi konvent, a leleszi egyházhoz tartozó több birtok elfoglalása miatt. (Fejér X. 4. 512.)

A garázdálkodó csehek is sok kárt okoztak a prépostságnak s 1442-ben kevésbe múlt, hogy egy portyázó had Szaniszló prépostot meg nem gyilkolta.

A prépostok közül a XIV. századtól kezdve számosan viseltek magas egyházi és világi méltóságokat, mint Pálóczi Domonkos († 1403), a ki drivasiai püspök és egyszersmind a magyarországi premontrei rend örökös kormányzója volt. Csicseri Olasz Miklós (1405—1441) királyi alkanczellár és tárnokmester, Göncz-Ruszkai Korniss Bencze váczi kanonok (1502) egyúttal drivasiai sufraganeus, püspök, Illés (1525) hipponi vál. püspök, királyi alkanczellár.

A prépostság legrégibb birtokai voltak: Lelesz, Királyhelmecz, Nagykapos (Ung várm.), Kiskapos (Ung várm.), Polyán, (Leleszpolyán), Csernő (Ágcsernő), Sislócz, Lakarth, Trask, Viszoka, Szalóka, Vajdácska és Kanyár (Szabolcs várm.); végül Batt és Agárd helységekben nagyobb részjószágok. A XV. században a leleszi prépost Lelesz, Királyhelmecz, Csernő, Szalók, Agárd, Kaponya és Polyán helységekben bírt földesúri joggal. 1448-ban Kis-Géresen is.

Végül itt közöljük a leleszi prépostok névsorát, a rendelkezésünkre állott okleveles adatokból egybeállítva: János 1250—70. I. Benedek 1271. Vigandus 1281. Benedek 1290. I. Miklós 1291. Domonkos 1302. Valter 1304—1307. Jakab 1311. I. Balázs 1315. István 1318. Péter 1318. Jakab 1318. II. János 1323. István 1325—26. I. Péter 1327—29. Balázs 1328. Jakab 1330. II. Balázs 1333—1334. Pál 1334. Róbert Károly király udvari káplánja, III. Balázs 1335—1344. Erzsébet királyné udvari papja. II. Péter, Nagy Lajos udvari káplánja 1344—1347. IV. Balázs 1347—55. Elias Illés 1355. Péter 1355—1366. Miklós 1365. II. János 1367—75. Pálóczi Domonkos drivasiai püspök, a prémontrei rend örökös kormányzója 1378—1403. III. István 1405. Csicseri Orosz II. Miklós 1405—1441. Szaniszló 1442—1451. Baksa nemzetségbeli Bacskai, V. Buthkai Balázs 1451—1479. Dévai Osl. nb. Ostffi Miklós 1484—1493. Vemeri Zsigmond 1494—98. Göncz-Ruszkai Korniss Benedek 1506—1517. György 1484-ig. András 1520. II. Illés 1525. IV. Péchy János 1526—1547.

(Források: Nagy Gyula oklevélmásolatgyűjteménye. Rupp: Magyarország Helyr. Tört. II. 301. Perlsberg Ede czikke az Akk. 1896. évfolyamában. Századok: 1871. évf. a leleszi bizottság jelentése.)

A leleszi konvent levéltára — mint hiteles hely — talán egyik leggazdagabb tárháza középkori okleveles emlékeinknek. Hiteles helyi jogát a XIII. század második felében nyerhette, mert a Csicseri család levéltárának adatai szerint, 1271-ben, már e jog birtokában volt. Mint hiteles hely, rendkívül nagy tevékenységet fejtett ki s e tekintetben nagy tekintélyre jutott. Csupán egy ízben merült fel hiteles helyi működése ellen kifogás, a mikor (1347—55) III. Balázs prépostot az ország nádora előtt a pataki gyűlésen hamis levelek kiszolgáltatásával vádolták, de a nagyváradi káptalantól eszközölt vizsgálat a vádat alaptalannak találta. A midőn 1403-ban a Pálócziak, nagybátyjuknak halála után a monostort megrohanták, a levéltár is nagy veszteséget szenvedett; maga János levéltári őr is a levéltár védelme közben vesztette életét. A XV. század közbiztossági viszonyai mellett, nem csoda, ha Márton prépost, midőn 1453-ban Hunyady János kormányzó meghívására a török ellen táborba szállott, a levéltár nagy részét magával vitte, de a hadjárat alatt az oklevelek egy része odaveszett. A konvent pecsétje egy 1448-ban kiadott oklevélen látható, melyet az 1655 : 103. t.-cz. megújított.

Ezeket 1851-ben Kapy István megyefőnök a Nemzeti Múzeumba küldte fel. Az V. Ferdinánd királytól adományozott címer leírása a következő: Vágott paizs, felül aranyban, a vágási vonalból kiemelkedő, jobbra három makk, balra három búzakalász fölött lebegő, jobbról veres, balról kék-ruhás angyaltól tartott leveles koronára czölöpösen állított természetes színű, zöld-leveles szőlőfürt. Alul hasítva. Elől: kékben négy ezüst-pólya. Hátul: veresben, három ezüst hal. Sisakdísz: paizsbeli szőlőfürt. Takarók: veres-ezüst kék-ezüst.

5. *Vallási, társadalmi és művelődési viszonyok 1526-tól 1848-ig.*

A róm. kath. egyház.

a) A róm. kath. egyház.

A mohácsi vész után következő korszakban nemcsak politikailag vált három részre az ország, hanem a nyugatról beszivárgó tanok, a vallási téren is megosztották a nemzetet. A mohácsi vészt követő belső zavarok különösen kedveztek az új tanok elterjedésének. Az egyes hatalmas főurak egymásután foglalták el az egyházi javakat, melyeket az ellenkirályok, nehogy híveik számát apaszszák, kénytelen-kelletlen nekik adományoztak, de gyakran maguk is osztogatták pazar bőkezűséggel a megüresedett egyházi javakat híveiknek. Így a XVI. század végéig csaknem az összes egyházi birtokok idegen (világi) kézre kerültek, azoknak haszonélvezői pedig részint elszéledtek az országban, részint az új tanoknak hódoltak.

A szerencsi apátság.

Lássuk csak, miként kerültek a nagyobb egyházi birtokok a világiak kezére. A szerencsi apátságot 1532-ben I. Ferdinánd király Bebek Ferenczneknek adományozta, a kit ily módon igyekezett Szapolyai János király pártjáról eltéríteni. Bebek Ferencz 1549-ben az apátságot öcscsének, Jánosnak, adta. 1552-ben azonban a király Bebek György ferenczrendi szerzetesnek adományozta, a ki nagy hévvel és buzgalommal vette fel a harczot az új hit hirdetői ellen. De Bebek György nem sokáig maradt meg Szerencs birtokában, mert 1556-ban Némethy Ferencz tokaji kapitány kiűzte és a várost Izabella királynő számára foglalta le, a monostort pedig erődítvénynyé alakította át. Némethy garázdálkodásai azonban visszahatást keltettek s a mikor 1565-ben megöletett, a váracs kaput nyitott Balassa Menyhértnek, I. Miksa király vezérének. (Adalékok 1897. 233.) A szerencsi templom azonban 1595-ig még a katholikusok birtokában volt, csak azután foglalták el a protestánsok.

Monostorok.

Ugyanez a sors érte a többi monostort is. A pataki dömések, a kiknek az 1494-diki összeírás szerint 28, az 1495. évi lajstrom szerint pedig 47 portájuk volt a vármegyében, a mohácsi vészt követő korszakban eltűnnek a vármegyéből. A sárospataki Szent-Klára-rendű apáczák Szent-Anna zárdája 1556-ban még fennállott, de 1560-ban már ők is Nagyszombatba menekültek. A pálosokat 1530-ban Perényi Péter űzte ki Tőketerebesről és birtokaikat lefoglalta. A ferenczrendűek 1531-ig voltak Homonnán, ekkor azonban, mert földesuraik, a hatalmas Drugeth nemzetség is a reformált hitre tért, elhagyták az ottani Szent-Bonifácz vértanúról czímzett zárdát. A sárospataki rendház is nemsokára megszűnt. 1527-ben a ferenczrendűek még nagy káptalant tartottak Sárospatakon, de a rend tagjai közül némelyek szintén az új hitet követték. A mikor a sárospataki uradalom 1531-ben Perényi Péter birtokába került, a rendtagok elszéledtek. Egyedül a leleszi prépostság és a sátoraljaújhelyi pálosok küzdöttek meg a hitújítás viharaival, de a XVI. század folyamán ezek is gyakran voltak támadásoknak kitéve, úgy hogy egyes években a rendházakat elhagyni kényszerültek. Idővel a prémontreiek is elköltöztek Leleszről s helyükbe világi papok telepedtek.

A leleszi prépostság.

A leleszi prépostság, közvetetlenül a mohácsi vész után, Péchy János prépositt (1526—1547) János király pártjához csatlakozván, ezért Serédy Gáspár, Ferdinándnak egyik haszonleső, iparlovag, garázda híve, Leleszre tört, a prépostot foglyul ejtette s Kövesd várába hurczolta, honnan azonban Homonnay Ferencz rövid idő alatt kiszabadította. Ezt a pártfogást azonban drágán kellett a prépostnak megvásárolnia, mert 1532-ben az Ung vármegyebeli premontrei nagybirtokot, Nagykapost, kilenczszáz frton kénytelen volt átengedni Homonnaynak. Péchy prépost 1533-ban Ferdinándhoz pártolt, de ezzel sem segített magán, mert az időközben protestáns vallásra tért főurak mindegyre

jobban szorongatták. Péchy utóda, Bódy György, a Perényi Gábor barátságára támaszkodva, néhány évig még fenn tudta magát tartani, noha akkor a rendtagok nagy része már elszéledt Leleszről, úgy hogy a hiteleshelyi (kir. közjegyzői) teendők végzésére a prépostnak világi papokat kellett alkalmaznia. Mindez azonban 1556-ban Perényi Gábornak a protestáns hitre való térésével megváltozott. Már 1555-ben Bebek Ferencz és fia György Leleszre csaptak és azt kirabolták. 1556-ban Perényi Gábor tört Leleszre s azt elfoglalván, három évig bírta. Az akkori viszonyok között az országgyűlés e hatalmaskodások ellen mit sem tehetett; az 1557 : XXI. törvényczikk csak azt rendelte el, hogy az egri és a szepesi káptalanok s a jászói konvent végezzék annak a vidéknek hiteleshelyi teendőit. Leleszt azonban Ferdinánd vezére, Telekessy, 1558-ban visszafoglalta Perényi Pétertől. Bódy György 1558-ban csanádi püspökké neveztetvén ki, helyét a dalmát származású Bolusich Ágoston foglalta el. Ekkor azonban Lelesznek régi fénye már elhomályosult s birtokai jórészt világiak kezében voltak. 1561-ben a Bacskai, Chapy, Szürthey, Polyánkay, Eszenyi családok tettek lépéseket a kegyuraság megszerzésére, de I. Ferdinánd a folyamodványukat azzal a megokolással utasította el, hogy a prépostok kinevezési joga a királyt illeti meg. Schwendi Lázár császári tábornok 1567-ben a prépostság javait Nagymihályi Sándornak, Vékey Ferenczne k és Panka Péternek elzálogosítván, a prépostot és a rendtagokat az utolsó betevő falatjuktól is megfosztotta. Bolusich Ágoston prépostnak 1567-ben deczember 27-én bekövetkezett halála után a premontreiek elhagyták Leleszt, mely ettől kezdve több évig üresen állott, de csakhamar, a hazai törvények értelmében, világi papoknak adományoztatott. Ezeknek sorát Melegh Boldizsár esztergomi kanonok és később csanádi vál. püspök nyitja meg, a ki alatt 1580-ban a konvent, mint hiteleshely, újból megkezdte működését. 1582-ben Matthessy Istvánt, 1588—1589-ben Szegedy (Zegedi) Pált találjuk a leleszi prépostság birtokában. Az utóbbi egyúttal csanádi választott püspök is volt. (Nagy Gyula okl. más. gyüjt.) A világi prépostok lassanként visszaszerezték az elzálogosított birtokokat, sőt Szegedy Pál kérelmére, 1588-ban a vármegye száz forintot adott a prépostság épületeinek helyreállítására. (Szirmay i. m. 295. §.) Ekként a prépostság valahogy helyreállíttatván, az 1600 : 29. t.-cz. elrendelte, hogy a prépost a konventben elegendő számú papot köteles tartani a hiteleshelyi teendők ellátására. A Bocskay-féle felkelés azonban egyelőre ismét véget vetett a leleszi prépostságnak, melyet ekkor a hazai törvények megsértésével kinevezett Langenfeldi Lang Ferdinánd haszonélvezett. Az 1605. évi április 17-én Szerencsen tartott országgyűlés, a levéltárt, két nemes hites tag, egy jegyző és egy irnok gondjaira bízta, míg a prépostsági javaktól megfosztott Lang Ferdinánd 1609-ig élt a leleszi prépost czímével. (Századok : 1871. évf. 595—597. — Adalékok 1896. 2. 34.)

Az újhelyi pálosok.

A sátoraljaújhelyi pálosok is sok zaklatásnak voltak kitéve. 1530-ban Drágffy Gáspár a toronyi szőlőktől, utóbb Perényi Péter sátoraljaújhelyi rendházuktól fosztotta meg, majd a petrahói birtokukból is kiűzte őket. A mikor Sátoraljaújhelyben 1560-ban a plebánia-templomot az új hit hívei újra elfoglalták, a protestánsokkal rokonszenvező Miksa király ebbe csak oly föltétel alatt egyezett bele, ha a pálosok a monostorukat visszakapják. Perényi teljesítvén Miksa kívánságát, a pálosok visszakapták sátoraljaújhelyi rendházukat, sőt birtokaik egy részét is visszaszerezték, mert az 1596—98. évi adóösszeírások szerint $8^1/_2$ portának voltak birtokosai. A Bocskay-féle felkelés alatt azonban nekik is menekülniök kellett (1603), úgy hogy a bécsi békekötés idejében talán egy katholikus pap sem maradt a vármegyében. A bécsi békétől fogva, a kurucz világ lezajlásáig terjedő korszakban, főleg a Pázmány Péter felléptével megerősödött katholikus hit már sikerrel veszi fel a harczot a protestántizmussal szemben. A küzdelem heve gyakran elragadta a térítő buzgalmat s a felekezeti türelmetlenség mindkét részről áldozatokat követelt. Bocskay halálával (1606) Zemplén visszakerülvén a magyar király birtokába, először a pálosok tértek vissza Sátoraljaújhelyre 1610-ben, s ekkor rendházukat is visszanyerték. Ugyanebben az évben Habardy László egri kanonok bízatván meg a leleszi prépostság kormányával, Zemplén vármegye közönsége előtt visszavette az országos levéltárat.